

व्याकरणशास्त्रम् - 1

(संज्ञाप्रकरणतः पञ्चसन्ध्यन्तो भागः)

BA (Sanskrit)

Course Category: [Core] Schedule of Offering: [Semester I]

Course Credit Structure: [4]

Course Code: LL121

- **Lecture: 3 Hours per week**
- **Tutorial: 1 Hour per week**
- **Practical: None**

Contact Hours per week: 4 Hours per week

Instructor:

पवनकुमारः, सहायकाचार्यः

भाषा एवं साहित्याध्ययनविभागः

1. Introduction

व्याकरणशास्त्रं सर्वशास्त्रोपकारकम् इति तत्त्वं सुदृढीकुर्वच्चिन्मयविश्वविद्यापीठं स्नातकस्तरे व्याकरणशास्त्रबोधनमत्यावश्यकमिति कृत्वा प्रधानपत्रत्वेन तद्वोधयति । व्याकरणशास्त्रस्य प्रतिपादेषु अंशेषु शब्दसिद्धिप्रक्रिया प्रधानभूता वर्तते । एकस्य शब्दस्य सिद्धौ अष्टाध्याय्याः विभिन्नेभ्यः स्थानेभ्यः सूत्राणि आदाय तेषु तेषु प्रसङ्गेषु कार्याणि करणीयानि भवन्ति । सैषा दुर्गमा शब्दसिद्धिप्रक्रिया प्रक्रियाप्रधानैः लघुसिद्धान्तकौमुद्यादिभिः ग्रन्थैः सरलीकृता ।

इमां पद्धतिम् आश्रित्य अमुष्मिन् पाठ्यक्रमे संज्ञापरिभाषापरिचयपुरःसरं पञ्चसन्ध्यन्तो भागः पाठयिष्यते । अयं पाठ्यक्रमः प्राधान्येन लघुसिद्धान्तकौमुद्याधारेण प्रवर्तते, तथापि अपेक्षितेषु प्रसङ्गेषु सिद्धान्तकौमुदीस्थाः केचन अंशाः स्वीक्रियन्ते । सन्धीनां सारल्येन अवगमनाय 'सन्धिः' इति पुस्तकमपि स्थाने उपयोक्ष्यते ।

2. Objective

अस्मिन् पाठ्यक्रमे बुबोधयिषिता अंशाः -

- संज्ञानां परिभाषाणां च यथास्थानम् अन्वयनम्
- विविधसन्धीनां सामान्यः परिचयः
- सन्धीनामुपयोगक्रमः
- सूत्रोपयोगेन सन्धिसाधनप्रक्रिया
- विविधैः शास्त्रीयैः काव्योक्तैः लौकिकैश्च उदाहरणैः अभ्यासः

3. Pre-requisites

विशिष्टा प्रवेशार्हता कापि न विद्यते । देवनागर्याः ज्ञानम्, संस्कृतभाषायाः अवगमनं च पाठ्यक्रमावगमने सहायके भविष्यतः ।

Module-wise topics

The suggested structure is as follows:

Module 1 व्याकरणशास्त्रप्रवेशः (3 hours)

- वर्णशब्दवाक्यानां परिचयः
- किं नाम व्याकरणम्? कः वैयाकरणः ?
- व्याकरणशास्त्रप्रयोजनानि
- साधुशब्दस्यान्वाख्यानं शास्त्रस्यावश्यकता

Module 2 संज्ञाप्रकरणम् (12 hours)

- संज्ञाप्रकरणम्
 - माहेश्वरसूत्राणि
 - इत्संज्ञाः
 - प्रत्याहारसंज्ञा
 - अनुनासिकसंज्ञा
 - ह्रस्वदीर्घप्लुतसंज्ञाः
 - लघुगुरुसंज्ञे
 - सवर्णसंज्ञा (स्थानप्रयत्नविज्ञानम्)

- ग्राहकसूत्रे
 - अणुदित्सवर्णस्य चाप्रत्ययः
 - तपरस्तत्कालस्य

Essential Readings

- भीमसेनशास्त्री (२०१५) – “लघुसिद्धान्तकौमुदी” भैमी प्रकाशन नई दिल्ली ।
(पृ०सं० 1-31)
- जि०महाबलेश्वरभट्टः (२०१४) – “सन्धिः” संस्कृतभारती, बेङ्गलूरु (पृ०सं० 1-11)
- म०म०गिरिधरशर्मा, म०म० परमेश्वररावशर्मा (2017) – “वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदी”
मोतीलाल बनारसीदास, दिल्ली (पृ०सं०)

Module 3 परिभाषाप्रकरणम् **(10 hours)**

- परिभाषाणां बोधनाय सिद्धान्तकौमुद्याः परिभाषाप्रकरणम् आश्रीयते ।

Essential Readings

- म०म०गिरिधरशर्मा, म०म० परमेश्वररावशर्मा (2017) – “वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदी”
मोतीलाल बनारसीदास, दिल्ली (पृ०सं०)

Module 4 स्वरसन्धिः **(12 hours)**

- यणसन्धिः, यान्तावान्तादेशसन्धिः, गुणसन्धिः, वृद्धिसन्धिः, सवर्णदीर्घसन्धिः, पूर्वरूपसन्धिः,
पररूपसन्धिः, प्रकृतिभावः।
- अभ्यासः

Essential Readings

- जि०महाबलेश्वरभट्टः (२०१४) – “सन्धिः” संस्कृतभारती, बेङ्गलूरु (पृ०सं० 12-31)
- भीमसेनशास्त्री (२०१५) – “लघुसिद्धान्तकौमुदी” भैमी प्रकाशन नई दिल्ली (पृ०सं० 34-97)

Module 5 व्यञ्जनसन्धिः (12 hours)

- श्रुत्वसन्धिः, घृत्वसन्धिः, जश्त्वसन्धिः, चर्त्वसन्धिः, अनुनासिकसन्धिः, अनुस्वारसन्धिः, परसवर्णसन्धिः, डन्मुडागमसन्धिः, पूर्वसवर्णसन्धिः, छत्वसन्धिः, तुगागमसन्धिः ।
- अभ्यासः

Essential Readings

- जि०महाबलेश्वरभट्टः (२०१४) – “सन्धिः” संस्कृतभारती, बेङ्गलूरु (पृ०सं० 32-51)
- भीमसेनशास्त्री (२०१५) – “लघुसिद्धान्तकौमुदी” भैमी प्रकाशन नई दिल्ली (पृ०सं० 98-142)

Module 6 विसर्गसन्धिः (11 hours)

- सकारः, जिह्वामूलीयः उपध्मानीयश्च, रेफः, लोपः, उकारः ।
- अभ्यासः

Essential Readings

- जि०महाबलेश्वरभट्टः (२०१४) – “सन्धिः” संस्कृतभारती, बेङ्गलूरु (पृ०सं० 52-57)
- भीमसेनशास्त्री (२०१५) – “लघुसिद्धान्तकौमुदी” भैमी प्रकाशन नई दिल्ली (पृ०सं० 143-158)

1. Pedagogy

The teaching methods used in this course will be a combination of primarily text based lectures. In class discussions, student presentations based on some related work will supplement the learning process.

Evaluation Pattern

Assignment	-	20%
Class presentation	-	15%
Mid-term Exam	-	25%
Final Exam	-	40%